

Jo em pregunto quin paper hi faig, aquí, entre il·lustres literats, historiadors de la literatura, crítics literaris i filòlegs, per parlar d'un poeta i de la seva obra. Anem cercant alguns punts comuns entre el poeta i jo mateix: ell era eivissenc i jo em considero mig català i mig eivissenc i formenterer, amb permís de qui calgui; amb ell mantenia una relació i una amistat que arrenquen dels darrers anys quaranta del segle passat, fa més de mig segle; tots dos ens interessàvem pel paisatge i per la gent —en especial per la gent pagesa— d'aquelles illes. Cal afegir, tot seguit, que Marià Villangómez no sols publicà poesies. Era un coneixedor excel·lent d'ambdues Pitiüses i té escrites un bon nombre de pàgines, ben documentades i ben escaients, sobre la geografia i la història d'Eivissa i Formentera.

Així, doncs, m'arrogaré el paper, simplement, d'amic i lector del poeta, un poeta que parlava sovint de fets i homes que feia anys m'interessaven, podríem dir, humanament i professionalment. En efecte, des de l'any 1946, quan vaig «descobrir» Eivissa, acompanyat del bon amic Enric Jardí, em va cridar l'atenció l'originalitat del seu paisatge i el quefer i l'actitud de la seva gent; els anys 1947, 1948 i 1951 visito i faig estades, algunes de ben llargues, a Eivissa i Formentera; els anys 1950 i 1953 publico a *Estudios Geográficos* (revista de l'Institut Juan Sebastián Elcano de Geografia, del CSIC) els meus primers treballs geogràfics extensos sobre Eivissa i Formentera. Diguem, com de passada, però com un fet ben destacat en aquesta evocació meva d'aquells anys, que mentre les illes presentaven llavors una vida cultural força grisa —malferides pel record i les conseqüències de la Guerra Civil, encara propera— Marià Villangómez era ja un exemple, amb vista al futur, de capteniment i d'il·lusió.

Insistiré en el fet que tots dos ens interessàvem pel paisatge i pel territori. Respecte a aquest últim mot, cal afegir tot seguit que no sols alludim als ma-

terials petris i al relleu sinó també a l'atmosfera —i per tant al clima— i als cursos i dipòsits hídrics i a la vegetació del sector considerat. Però la mirada i la interpretació per part d'ambdós podien ésser bastant diverses.

La mirada del geògraf

Les dues illes són de relleu ben diferent: Eivissa és una terra de puigs nombrosos —el més elevat, a 475 metres— i algunes planes interiors, cadascuna amb una notable personalitat; Formentera, en canvi, es redueix a un pla inclinat cap al nord-oest i un bloc elevat, fins a uns dos-cents metres. La visió del geògraf intenta ser objectiva i total, sense perdre cap detall ni cap forma significativa. Una visió, podríem dir, cartografiable, és a dir, amb la possibilitat d'ésser representada en un mapa, de manera global i completa. Però a més cal tenir en compte tots els altres fets geogràfics que acompanyen i es donen juntament amb el territori: les aigües, el clima i els temps meteorològics. Ja els grecs ens ho recordaven, fa gairebé vint-i-cinc segles, en aquell curiós tractat hipocràtic, tan mediterrani, «sobre els llocs, les aigües i els aires». Però com a resultat del que acabem de dir, apareix i es manté, a més a més, la vida, que en el paisatge és ben especialment la vegetació natural. I falta esmentar encara els grans factors —l'home, la dona, la gent— que introdueixen, modifiquen, mantenen i expansionen tot el paisatge que en podem dir antròpic.

Encara és més significatiu i peculiar que l'actitud del geògraf és inquisitiva. Ens preguntem contínuament per què apareix en aquell lloc concret aquell fet o aquell fenomen, per què presenta precisament aquella forma i aquelles característiques. Constitueix, podríem dir, una mirada interrogadora.

Sovint ho dic i ho escric. En una obra recent sobre la formació i la confirmació del conjunt de característiques geogràfiques que Mallorca avui dia presenta, el geògraf mallorquí Onofre Rullan subratlla, en la mateixa coberta del llibre, aquesta peculiaritat interrogadora de la mirada del geògraf contemporani.

La mirada del poeta

Tot el que hem dit de la mirada del geògraf sovint comporta també, és clar, un cert interès i fins i tot una valoració estètica del paisatge. En el cas de Marià Villangómez aquesta inclinació i aquesta valoració eren sens dubte el punt de partida. Però la mirada del poeta aviat és selectiva i cerca significacions que adquireixen una volada —o una profunditat, si voleu— que pot ésser insospitada.

Busca i escull formes de relleu, interiors o costaneres, determinats sectors amb superfície singular (rocosos, sorrencs, boscosos), alguns trets dels aires o de les aigües, certs fets humans peculiars (la casa pagesa, la muralla de la vila). Hi ha llavors un ràpid procés d'elaboració poètica: hom cerca, expressats al final amb un mot o uns pocs mots, la valoració i el significat profunds, captats a través de la sensibilitat del poeta. A voltes, no cal pas l'expressió explícita. El lector capta la solitud, la companyia, la força, la fragilitat, la tendresa íntima o l'aspror profunda, potser, finalment, l'amplitud de l'aire i del cel.

En un excel·lent article de la geògrafa eivissenca Rosa Vallès sobre Marià Villangómez, l'autora ens parla, entre altres aspectes, de la presentació i el tractament d'un element meteorològic, els vents, pel nostre poeta. Cal dir immediatament, per part meva, que convé passar dos o tres dies a Formentera amb temps rúfol per saber el que això representa: fa mig segle, hom podia restar sense comunicació, completament aïllat, a la mercè del vent i de l'aigua de la mar enfurismada, tot restant l'illa més illa que mai. I es Freus, pel mig, per acabar d'arreglar-ho. És que no sabeu que al costat del port de la Savina hi ha un monument als «vuit grans vents del món»? Però escollir aquest moment sols representaria la força, la impetuosa i dura força del vent. L'autora esmentada ens recorda que el mateix Marià Villangómez ha captat i ha expressat i efectuat altres valoracions, íntimes i externes: el vent «pot representar, en la seva fluència, l'agitació o la calma d'esperit, la carícia i la força, el que és dolorós i el que és plaent, l'indefugible pas del temps, la vastitud de l'espai».

Hí ha sovint una presentació, per part del poeta, que pot ésser completament objectiva, neta i exacta. A la part interior d'Eivissa, un xic més enllà de Santa Gertrudis de Fruitera, per exemple, a les nits fosques d'hivern —la negra nit hivernenca, amb escasses llums des de terra—, la volta estelada us sembla estranyament més propera i els punts lluminosos de les estrelles més fixos, amb menys pampallugues, més definits i brillants. Potser hem sortit de la vila fa uns moments, amb una certa sensació d'àmbits reclosos, i el poeta simplement descriu, en uns pocs mots, la forma, el color, la grandària i el moviment de la lluna, en el camp solitari, en plena nit:

Aquesta lluna pagesa
Aquí és més lluna que enlloc.
Sortia grossa i encesa,
Ara ha pres un color groc.

Repeteixo: aconseguieu l'evocació i l'emoció amb pocs mots, certament. Però ens evoca i ens commou amb els estranys significats d'aquesta lluna forana, en ple camp, «pagesa», gran, vermellosa o groga, que s'ha fet, durant una bona estona —mentre descriu l'arc de llum lentament, en plena volta negra—, la mestressa del cel.

El significat i el missatge poètic queden sovint ben explícits. Una forma de relleu com una gran torre, amb una verticalitat ben destacada, ens eleva i ens transporta a un altre món. És el cas de la Mola, a Formentera. El cingle rocós s'aixeca un centenar o un centenar i mig de metres sobre el nivell de les aigües. La Mola, albirada des del mar, realment imposa, us ho asseguro. La descripció del poeta és, en diversos aspectes (el pendís, el bosc, la cinglera, el pla superior), ben definida i precisa. Però arribats a dalt, sorgeix la significació poètica. Llavors ens obrim definitivament a l'espai immens, a un altre món, que reposa sobre la penya rocosa i cilíndrica, tota plana per dalt, de la Mola:

La Mola, enfilat pendís
tot revestit de boscatge.
Alta Mola, extrem replà
d'una cinglera rodona,
on a baix, lenta, mor l'ona
i a dalt, avinent i clar,
reposa l'espai pregon,
desembarassat paratge
d'un rar i ascendent viatge,
últim pas a un altre món.

Heus aquí, ben complet, tot el procés poètic a partir de l'ascensió, mirada arran del mar, d'una determinada forma de relleu. L'empenta del poeta ens fa fer el rar viatge amb uns pocs mots. Un viatge, pensa el geògraf, un xic més lent en la realitat. A la fi, l'alè poètic es sobreposa netament al possible cansament físic i, per altra banda, obtenim un premi inesperat.

Un miracle de la poesia?

Això em fa pensar en les virtuts de l'alè poètic. Ja ens ho ha advertit el poeta: hem arribat finalment «a un altre món». Així, doncs, no sols cal tenir en compte la mirada del poeta sinó també el sorprenent resultat final: el vast i obert espai de l'ànim assolit o la profunditat aconseguida, diguem-ne l'elevació o la intimitat anímiques.

Poques vegades havia parlat amb Marià Villangómez d'aquestes qüestions. Ell més aviat preferia parlar, almenys amb mi, dels notables canvis d'ambient social i cultural de l'illa, tot comparant, per exemple, els somorts decennis cinquè o sisè del segle passat o les àmplies esperances que el vuitè obria. Ell seguia mantenint, per altra banda, un gran interès per la vida i la cultura barcelonines, que tant el marcaren durant el quart decenni.

Un dia em va venir a dir, com de passada, tot comentant aspectes de les Pitiüses, que un eivissenc sempre, en qualsevol circumstància, considerava i

veia, juntament amb la seva pròpia illa, la de Formentera. Ara que hi penso em sembla recordar que en algun moment de la seva obra literària també ho insinua. Jo he contemplat centenars i centenars de vegades, des del peu del puig des Molins, al costat de la primera platja de ses Figueretes, la figura allargassada de Formentera, d'est a oest, des de la punta de sa Creu, a la Mola, a la punta de sa Pedrera o potser més enllà encara. A la nit, a l'extrem oriental, no hi falta, de tant en tant, el punt lluminós del far de la Mola. Hi ha dies i nits, però, que la boira i la broma confonen els aires i les aigües i Formentera desapareix. Malgrat tot, voleu creure que en qualsevol circumstància jo veig —vull dir, jo veig materialment o em sembla veure— l'allargassada forma de Formentera, tancant l'horitzó pel sud? Deu ésser, penso jo, un petit miracle de la poesia. Llavors em recordo, immediatament, del poeta, sobretot ara que ja no és entre nosaltres. Sempre queda el consol d'anar cap a casa, ben propera, i cercar i rellegir —quin exercici tan fètil, rellegir!— algun escrit de Marià Villangómez.

JOAN VILÀ-VALENTÍ
President de la Secció de Filosofia i Ciències Socials
de l'Institut d'Estudis Catalans